

מצוה ח' - "והלכת בדרכיו"

מצוה ח' היא שציוונו להדמות בו יתעלה כפי היכולת, והוא אמרו (דברים כ"ח, ט'): "והלכת בדרכיו", וכבר נכפל זה הציווי ואמר (דברים י"א, כ"ב): "ללכת בכל דרכיו", ובא בפירוש (ספרי עקב י"ג): "מה הקב"ה נקרא חנון אף אתה היה חנון, מה הקב"ה נקרא רחום אף אתה היה רחום, מה הקב"ה נקרא חסיד אף אתה היה חסיד". וכבר נכפל זה הענין בלשון אחר ואמר (דברים י"ג, ה'): "אחרי ה' אלוהיכם תלכו" ובא בפירוש שרצה לומר ההדמות בפעולותיו הטובות והמדות הנכבדות שיתואר בהם האל יתעלה על צד המשל, יתעלה על הכל עילוי רב.

פירוש המצוה

מצוה ח' היא שציוונו להדמות בו יתעלה להיות דומים לו במעשינו כפי היכולת - לפי יכולתנו. והוא אמרו - שנאמר "והלכת בדרכיו", וכבר נכפל - נזכר בתורה פעם נוספת זה הציווי, ואמר - בפסוק "ללכת בכל דרכיו", ובא בפירוש - ופירשו חכמים מצוה זו ואמרו מה הקב"ה נקרא חנון אף אתה היה חנון, מה הקב"ה נקרא רחום אף אתה היה רחום - חנון ורחום נקרא הקב"ה בספר שמות (ל"ד, ו') "ה' ה' אל רחום וחנון". הדברים הללו הם תשובה לשאלת משה "הודיעני נא את דרכיך" (שם ל"ג, י"ג), ולכן מדגישים חז"ל דווקא תכונות אלו במצות הליכה בדרכיו. והוסיפו חז"ל עוד דרכים נוספות של הבורא כפי שנתגלו על ידי עבדיו הנביאים - מה הקב"ה נקרא חסיד אף אתה היה חסיד, באותה פרשה נקרא הקב"ה "ורב חסד ואמת" ולפיכך קראוהו חסיד. בספרי, וכן הוא בכת"י המובא ע"י הרב קפאח זצ"ל בתרגומו לספה"מ מוסיפים עוד משפט "מה הקב"ה נקרא צדיק אף אתה היה צדיק" ומקור השם הזה (תהילים קמ"ה, י"ז): "צדיק ה' בכל דרכיו". אגב, בדפוסים הרגילים ציינו כמקור לדברי חז"ל הנזכרים את הגמ' בסוטה (י"ד ע"א) וזה אינו מדויק, והמקור המדויק הוא הספרי על הפסוק בדברים י"א, כ"ב, וכן מופיע בכת"י המובא ע"י הרב קפאח זצ"ל שם. וכבר נכפל זה הענין מצות הליכה בדרכי ה' בלשון אחר ואמר - שנאמר "אחרי ה' אלוהיכם תלכו", ובא בפירוש ופירשו חז"ל בסוטה (י"ד ע"א) ציווי זה שרצה לומר - הפסוק ההדמות בפעולותיו הטובות, שאנו מצווים להדמות לה' במעשינו: מה ה' מלביש ערומים אף אתה הלבש ערומים וכו', והמדות הנכבדות כפי שהוזכרו לעיל בספרי שיתואר בהן האל יתעלה על צד המשל - אין כוונת הפסוקים לומר שהקב"ה בעצמו הוא כזה אלא על דרך משל שנדע שאלו הן מדות טובות ומעשים טובים שעלינו ללכת בהן. אבל הבורא יתברך מרומם מכל זה והוא יתעלה על הכל עילוי רב - הוא מעל לכל.

מקומה ומקורה של מצות ”והלכת בדרכיו”

מח' הרמב"ם והרס"ג

רוב מוני המצוות כללו את מצות הליכה בדרך ה' בתרי"ג המצוות, ואף כי הגדרות שונות נתנו למצוות עשה זו, מכל מקום לא נחלקו ראשונים על קיומה של מצוה מיוחדת זו. יוצא מן הכלל הזה, הרס"ג, אשר לא הביא מצוה זו במנין עשין שלו. נתבארה דרכו של רס"ג על ידי מפרשו נאמן דרכו הרי"פ פרלא (בדבריו למצוות עשה של "ואהבת לרעך" - עשין י"ט, ח"א קמ"ד ע"ב): "על כרחך צריך לומר דהיינו משום דהוה ליה בכלל עשה ד"ואהבת לרעך" שכבר מנאה". כלומר, אין במצוה זו חידוש יתר על מצות אהבת הרע, אשר כל מעשה טוב שבין אדם לחבירו, כבר כלול בה.

את דברי הגמרא (סוטה י"ד ע"א) על הפס': "אחרי ה' אלוהיכם תלכו" - מה הוא מלביש ערומים וכו', בודאי הבין רס"ג שהם אסמכתא בעלמא, ולא באו לבאר פשטיה דקרא.

הסבר זה לשיטת רס"ג מהוה קושי לשיטת הרמב"ם. מדוע מנה מצוות עשה ד"והלכת בדרכיו" אחר שכבר מנה מצוות אהבת הרע? להלן בהבנת גדרי המצוה נתיחס לשאלה זו על הרמב"ם.

דומה, כי אפשר לבאר באופן אחר את שיטת הרס"ג, על פי הרי"פ פרלא במקום אחר. הרס"ג השמיט גם את מצוות "ובו תדבק" ובאר את הסיבה הרי"פ פרלא (ת"ט ע"א, ע"י לעיל) דפשטיה דקרא בכל מקום שכתוב לשון זה (של דבקות) אינו אלא פרישה מעבודה זרה וראיה לדבר הספרי על הפס' "ובו תדבקון" - "הפרישו עצמכם מעבודה זרה ודבקו במקום". ודברים אלו כהויותם וכלשונם נכונים לכאורה אף על מצוות "והלכת בדרכיו":

בדברים (ח', ו'): "ושמרת את מצוות ה' אלוהיך **ללכת בדרכיו** וליראה אותו", ובהמשך הפרק (פס' י"ט), היפוכו של דבר: "והיה אם שכח תשכח את ה' אלוהיך **והלכת אחרי אלוהים אחרים ועבדתם**".

וכן שם י"ג, ב' ו': "כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום ונתן אליך אות או מופת. ובה האות והמופת אשר דבר אליך **לאמר נלכה אחרי אלוהים אחרים** אשר לא ידעתם ונעבדם. לא תשמע אל דברי הנביא ההוא או אל חולם החלום ההוא כי מנסה ה' אלוהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים את ה' אלוהיכם בכל לבבכם ובכל נפשכם. **אחרי ה' אלוהיכם תלכו** ואותו תיראו ואת מצוותיו תשמורו ובקולו תשמעו ואותו תעבדו ובו תדבקון. והנביא ההוא או חולם החלום ההוא יומת כי דבר סרה על ה' אלוהיכם המוציא אתכם מארץ מצרים והפוך מבית עבדים **להדיחך מן הדרך אשר צוה ה' אלוהיך ללכת בה** ובערת הרע מקרבך".

וכן שם כ"ח, ט', י"ד: "יקימך ה' לו לעם קדוש כאשר נשבע לך כי תשמור את מצוות ה' אלוהיך **והלכת בדרכיו**... ולא תסור מכל הדברים אשר אנוכי מצוה אתכם היום ימין ושמאל **ללכת אחרי אלוהים אחרים לעבדם**".

ואפשר שלפיכך לא מנה רס"ג מצות הליכה בדרכיו, שאינה אלא פרישה מדרך אלוהים אחרים ואינה מצוה בפני עצמה. ובמיוחד לשיטת הרס"ג שכל מקום שיש עשה ולא אין מונים את שניהם אלא אחד מהם, יש לומר שכאן כבר מנה הלאו (בלאוין י"ב) שלא ללכת בחוקי הגויים, ואם כן אינו צריך למנות העשה. ויש, אם כן, להבין שיטת הרמב"ם שמנה מצות "והלכת בדרכיו" כמצוה מיוחדת, והרי אליבא דפשטיה דקרא אינו אלא פרישה מעבודה זרה.

עוד יש להבין בדברי הרמב"ם שכתב כמקור בתורה למצוה את הפסוק "והלכת בדרכיו", וכן כתב גם בהל' דעות (פ"א ה"ה). ובדברי חז"ל לא מצינו שדרשו מצוה זו מהפסוק הנזכר. בספרי דרשו מן הפסוק (דברים י"א, כ"ב): "כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת אשר אנוכי מצוה אתכם לעשותה לאהבה את ה' אלוהיכם **ללכת בכל דרכיו** ולדבקה בו" (דברי הספרי יובאו במלואם להלן), ובגמ' סוטה (י"ד ע"א) דרשו מן הפסוק (דברים י"ג, ה'): "אחרי ה' אלוהיכם תלכו", וצריך עיון מדוע נטה הרמב"ם מדרשות חז"ל.

נראה, כי שתי שאלות אלו מתורצות אחת בחברתה (כדרך שביארנו במצות הדבקות לעיל מצוה ו'). אמנם כן, ברוב המקומות מתפרש הציווי ללכת בדרך ה' כפרישה מעבודה זרה או כמצוה כללית לשמור חוקי ה' (כגון דברים ה', ל': "בכל הדרך אשר ציוה ה' אלוהיכם אתכם תלכו"), ואין זו מצוה מיוחדת בפני עצמה. יוצא מן הכלל הזה הוא הפסוק הנזכר לעיל. את הביטוי "ללכת בכל דרכיו" בפסוק זה, אי אפשר לפרש כפרישה מעבודה זרה, שהרי הפסוק מדבר במי ששומר כבר את כל המצוות, אוהב ה', ואדם שכזה אין מקום לצוותו לפרוש מעבודה זרה, וכפי שנדרש הפסוק כולו על ידי הספרי (עי' לעיל במצות הדבקות). על כן דווקא בפסוק זה דרש הספרי את המצוה המיוחדת ללכת בדרך ה' - מה הוא רחום אף אתה היה רחום וכו'. וכבר ראינו שאין בפסוק זה ציווי מחודש על מצוה כל שהיא, כי אם חזרה על מצוות שכבר נצטוונו בהן במקומות אחרים. כגון "לאהבה את ה' אלוהיכם" הוא חזרה על "ואהבת את ה' אלוהיך" שבפ' ו' פס' ה'. וכך יש לבאר את המילים: "כי אם שמור תשמרון את כל המצוה וגו'" דהיינו מצוות שכבר צויתי אתכם. על כן לא הסתפק הרמב"ם בפסוק זה ומצא פסוק שבו לשון ציווי ללכת בדרך ה': "והלכת בדרכיו" (דברים כ"ח, ט'). והספרי לא דרש מכאן כיון שאפשר היה לומר שפשטיה דקרא כאן הוא ציווי לפרישה מעבודה זרה וכפי שהבאנו לעיל פס' זה בהקשרו.

שיטת רב אחאי גאון

מקור מיוחד למצות הליכה בדרכי ה' מדברי נביאים, מצינו בדברי רב אחאי גאון בשאלתות. מדבריו נראה שאין זו אלא מצוה מדברי קבלה ולא מתרי"ג המצוות. כך היא לשון השאלתות (שאלתא ג'):

שאלתא דמחייבין דבית ישראל לרחומי חד על חבריה ולמעבד בהדיה מצוה וגמילות חסדים, דלא ברייה קוב"ה לעלמיה אלא בחסד

וברחמים דכתיב ”זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה”. ובעינינו למיגמר מדרכיה דקוב”ה דאמר רבי חמא בר חנינא מאי דכתיב ”אחרי ה' ילכו כאריה ישאג” (הושע י”א, י) וכי איפשר לו לאדם לילך אחר הקב”ה והלא כבר נאמר ”כי ה' אלוהיך אש אוכלה הוא” אלא אחרי דרכיו של הקב”ה וכו’.

ואפשר היה לומר שגירסא שונה נודמנה לו לרב אחאי במסכת סוטה ובה למדו מן הפסוק בהושע ודלא כגירסא דידן שלמדו מן הפסוק בדברים (י”ג, ה): ”אחרי ה' אלוהיכם תלכו”, אלא שמצינו שבשאלתא צ”ג מפורש בשם רבי חנינא הגמרא כגירסא דידן. ואם כן הדרא קושיא לדוכתא, מה מקור לבעל השאלות במאמרו. על מדוכה זו ישב הנצי”ב בפירושו לשאלות. הסברו אפוף מסתורין. המכוסה רב בו על הגלוי. אלו עיקרי דבריו ב”פתח העמק” (פתיחה לשאלות, פרק א' אות ח'): האר”י והרמ”ק אשר עינם צפו למרחוק, אמרו כי רב אחאי בעל השאלות גלגול רב אחאי קדמון, והוסיפו לראות כי הוא ז”ל תקן נשמת אחאב המלך. מבואר מדברי חז”ל שאחאב היה איש חסד ונשמתו כלולה ממדת החסד. אלא שנטה מן המדה והמשקל ונתקיים בו מאמר רשב”ל במדרש קהלת (פ' ז' פס' ט”ז): ”כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי, סוף שנעשה אכזר במקום רחמני וכו’” ועל זה נאמר ”אל תהי צדיק הרבה”, ובזה חטא אחאב. ובא רב אחאי גאון אשר אף הוא היה כלול במדת החסד, והביא מאמר המיוסד על מדת החסד אשר היה מקובל אצלו, אף שלא נמצא בש”ס. וכאן יש להוסיף שבא בזה לתקן חטא אחאב וללמד דעת דאפילו במדת החסד, אין לזוז מרצונו יתברך שהוא כאריה ישאג. וידוע כי הארי יש לו מדת חסד וגבורה, חסד עם השפלים וגבורה לנקום ברצח את המעמידים פנים נגדו, ויותר יש סגולה בלב האריה להכיר אדם שנושא צלם אלוקים וכדאיתא בשבת (קנ”א ע”ב) ”אריא אבי תרי לא נפיל וכו’” הכי נמי יש לו לאדם להתנהג במדותיו לפי רצונו של הקב”ה וכמו שאמר דוד ”הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט”, ופרסם רבינו מדה זו לתקן עותתו של אחאב.

הנה לימוד גדול לנו כי שונה מצות ”והלכת בדרכיו” ממצות אהבת הרע, כי השניה מיוסדת על החסד עם הרע, אך הליכה בדרך ה' כוללת גם מדת הגבורה והנקמה ”כאריה ישאג”.

ויובנו דברי הנצי”ב המופלאים על פי עיון בפרשת אחאב ובן הדד (מלכים א' כ). אחאב ריחם על בן הדד שלא במקומו ”ויכרות לו ברית וישלחהו” ומיד נאמר ”ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר ה' הכני נא וימאן להכותו. ויאמר לו יען אשר לא שמעת בקול ה' הנך הולך מאתי והכך האריה וילך מאצלו וימצאהו האריה ויכהו”.

ולאחר שהוכיח הנביא את אחאב על מעשהו נאמר ”ויהי אחר הדברים האלה כרם היה לנבות היזרעאלי” (ללמדך שכל המרחם על אכזרים סופו וכו') לפיכך נסמכה פרשת נבות במילים ”ויהי אחר הדברים האלה”. הנביא רוצה להוכיח

לאחאב שיש גם מציאות של "הכני נא בדבר ה'", פעמים שצריך להשתמש במדת האכזריות, ורעהו אשר מסרב להכותו בדבר ה', נענש על ידי האריה. האריה, שליח ה', מלמדנו כי הגבורה והחסד אינם סותרים, אם נעשים הם בדבר ה', ויש שדבר ה' מחייב שימוש במדת הגבורה.

אף מצות "אחרי ה' אלוהיכם תלכו", "והלכת בדרכיו" איננה רק מצוה של חסד. באותה מידה שאנו אומרים "מה הוא רחום" יש גם לומר "מה הוא נוקם", ואף בזה יש להדמות לבורא כנאמר (תהילים קל"ט, כ"א) "משנאיך ה' אשנא", ויסוד זה מוסיף רב אחאי בשם רב חמא בר חנינא בהביאו את הפסוק "אחרי ה' ילכו כאריה ישאג", כאריה אשר יודע גם "להכות בדבר ה'", ובוזה נתקן חטאו של אחאב. ועי' מדרש תהילים (שוחר טוב פרק כ"ה): "כל ארחות ה' חסד ואמת" שדורש על מצות הליכה בדרכיו ומשם ראייה שלא רק בחסד אנו הולכים בדרכיו, כי אם גם באמת.

ההגדרות השונות להליכה בדרך ה'

מקור המצוה, לדברי הרמב"ם, נמצא בספרי (עקב י"ג). כך הוא לשון הספרי:

"ללכת בכל דרכיו", אלו דרכי הקב"ה שנאמר (שמות ל"ד) "ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים נושא עוון ופשע וחסאה ונקה", ואומר (יואל ג') "כל אשר יקרא בשם ה' ימלט", וכי היאך אפשר לו לאדם לקרא בשמו של הקב"ה, אלא מה המקום נקרא רחום וחנון אף אתה הוי רחום וחנון ועשה מתנת חנם לכל. מה הקב"ה נקרא צדיק שנאמר (תהילים קמ"ה) "צדיק ה' בכל דרכיו", אף אתה הוי צדיק. הקב"ה נקרא חסיד שנאמר (שם) "וחסיד בכל מעשיו", אף אתה הוי חסיד, לכך נאמר "כל אשר יקרא בשם ה' ימלט", ואומר (ישעיה מ"ג) "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו", ואומר (משלי ט"ז) "כל פעל ה' למענהו".

לחיוזוק משתמש הספרי בפסוק ביואל (ג', ה'). הפסוק בשלמותו הוא: "והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט כי בהר ציון ובירושלם תהיה פליטה כאשר אמר ה' ובשרידים אשר ה' קורא", ופירש"י "והיכן אמר? וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך" (דברים כ"ח).

עיון קל בספר דברים בפס' הנזכר ובהקשרו, מגלה מיד את הקשר שמצאו חז"ל בין הליכה בדרך ה' לקריאה בשמו: "יקימך ה' לו לעם קדוש כאשר נשבע לך כי תשמור את מצוות ה' אלוקיך **והלכת בדרכיו**. וראו כל עמי הארץ כי **שם ה'** נקרא עליך ויראו ממך".

עוד יש לעיין בספרי מה ראה להביא את הפסוק במשלי ט"ז "כל פעל ה' למענהו", מה הוא מוסיף לענין הליכה בדרך ה' או קריאה בשם ה'? ונראה, שהוספה מרובה יש בפסוק. אם ביואל ובישעיהו מדובר בצדיקים אשר שם שמים ניכר

עליהם, הרי שבמשלי מדבר הפסוק ברשעים. שהרי כתיב שם ”כל פעל ה' למענהו וגם רשע ליום רעה”, כלומר, גם רעת הרשע היא למען ה' ולכבודו ואף היא מדרכי המקום. והובא פס' זה במצות הליכה בדרכיו, ללמדך שפעמים עשיית הרע לאדם היא דרך ה', וכדבר שנאמר ”הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט”, וכפי שנתבאר על ידי הנצי”ב, בדברי רב אחאי גאון הנזכרים לעיל עיי”ש. שיטת הספרי היא שהליכה בדרך ה' היינו לידבק במידותיו הטובות כפי שבאו בתורה ובספרי נביאים. הגדרה שונה במקצת מצינו בגמרא בסוטה (י”ד ע”א), וזו לשונה:

ואמר רבי חמא ברבי חנינא מאי דכתיב ”אחרי ה' אלוהיכם תלכו” וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה והלא כבר נאמר ”כי ה' אלוהיך אש אוכלה הוא” אלא להלך אחר מדותיו של הקב”ה, מה הוא מלביש ערומים דכתיב ”ויעש ה' אלוהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם”, אף אתה הלבש ערומים. הקב”ה ביקר חולים דכתיב ”וירא אליו ה' באלוני ממרא”, אף אתה בקר חולים. הקב”ה ניחם אבלים דכתיב ”ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלוהים את יצחק בנו”, אף אתה ניחם אבלים. הקב”ה קבר מתים דכתיב ”ויקבור אותו בגיא”, אף אתה קבור מתים.

אף שהגמרא השתמשה בביטוי ”הלך אחר מידותיו”, מכל מקום מתוך הדוגמאות נמצינו למדים שהליכה אחר ה' היינו להדמות אליו בפעולותיו ומעשיו הטובים, כפי שמצינו במקרים שונים. הספרי מדבר על הנהגה כללית של הקב”ה בעולם, הנראית בכל רגע ורגע, והגמרא מדברת על מעשים מסוימים שראינוהו לקב”ה שעשאים, ואפשר שההבדל נובע מהפסוק הנדרש: ”ללכת בכל דרכיו” היינו דרכיו והנהגתו (ועל זה לא שייך לשאול ”אש אוכלה הוא”), ואילו ”אחרי ה' תלכו” היינו צעד אחר צעד אחריו בכל מעשה ומעשה (ועל זה שאלו ”אש אוכלה הוא”).

באופן זה הגדיר הרמב”ם את המצוה בספר המצוות. אחר שהביא דברי הספרי והגמרא אמר שהמצוה היא ”ההדמות בפעולותיו הטובות והמדות הנכבדות שיתואר בהן האל יתעלה”.

אלא שביד החזקה בפירוט ההלכות בהלכות דעות שינה הרמב”ם את ענין המצוה בגורעו חלק ובהוסיפו דברים שלא אמר בספר המצוות. וזה לשונו שם (דעות פ”א הל' ג' ו'):

שתי קצוות הרחוקות זו מזו שבכל דעה ודעה אינן דרך טובה ואין ראוי לו לאדם ללכת בהן ולא ללמדן לעצמו. ואם מצא טבעו נוטה לאחת מהן, או מוכן לאחת מהן, או שכבר למד אחת מהן ונהג בה, יחזיר עצמו למוטב וילך בדרך הטובים והיא הדרך הישרה. הדרך הישרה היא מדה בינונית שבכל דעה ודעה מכל הדעות שיש לו לאדם, והיא הדעה שהיא רחוקה משתי הקצוות ריחוק שוה ואינה קרובה לא לזו ולא לזו. לפיכך ציוו חכמים הראשונים שיהא אדם שם

דעותיו תמיד ומשער אותם ומכוון אותם בדרך האמצעית כדי שיהא שלם בגופו. כיצד, לא יהא בעל חמה נוח לכעוס ולא כמת שאינו מרגיש אלא בינוני. לא יכעוס אלא על דבר גדול שראוי לכעוס עליו כדי שלא יעשה כיוצא בו פעם אחרת. וכן לא יתאוה אלא לדברים שהגוף צריך להם ואי אפשר להיות בזולתן כענין שנאמר "צדיק אוכל לשובע נפשו". וכן לא יהיה עמל בעסקו אלא להשיג דבר שצריך לו לחיי שעה כענין שנאמר "טוב מעט לצדיק". ולא יקפוץ ידו ביותר ולא יפזר ממונו אלא נותן צדקה כפי מסת ידו ומלוה כראוי למי שצריך. ולא יהא מהולל ושוחק ולא עצב ואונן אלא שמח כל ימיו בנחת בסבר פנים יפות, וכן שאר דעותיו. ודרך זו היא דרך החכמים. כל אדם שדעותיו דעות בינוניות ממוצעות, נקרא חכם.

ומי שהוא מדקדק על עצמו ביותר ויתרחק מדעה בינונית מעט לצד זה או לצד זה נקרא חסיד. כיצד, מי שיתרחק מגובה הלב עד הקצה האחרון ויהיה שפל רוח ביותר נקרא חסיד וזו היא מדת חסידות. ואם נתרחק עד האמצע בלבד ויהיה עניו, נקרא חכם וזו היא מדת חכמה. ועל דרך זו שאר כל הדעות. וחסידים הראשונים היו מטיין דעות שלהם מדרך האמצעית כנגד שתי הקצוות. יש דעה שמטיין אותה כנגד קצה האחרון ויש דעה שמטיין אותה כנגד הקצה הראשון וזהו לפנים משורת הדין. ומצווין אנו ללכת בדרכים האלו הבינוניים והם הדרכים הטובים והישרים, שנאמר "והלכת בדרכיו".

כך למדו בפרוש מצוה זו, מה הוא נקרא חנון אף אתה היה חנון, מה הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום, מה הוא נקרא קדוש אף אתה היה קדוש, ועל דרך זו קראו הנביאים לאל בכל אותן הכינויין אך אפים ורב חסד צדיק וישר תמים גבור וחזק וכיוצא בהן. להודיע שהן דרכים טובים וישרים וחייב אדם להנהיג עצמו בהן ולהדמות אליו כפי כוחו.

עיון בהלכות "הליכה בדרכיו" של הרמב"ם מעורר מספר שאלות:

א. מדוע בפרוט ההלכות בהלכות דעות השמיט הרמב"ם את הגמ' בסוטה הדורשת את הפסוק "אחרי ה' אלוהיכם תלכו" - מה הוא מלביש ערומים וכו' (ותמוהים דברי המביאים גמ' סוטה כמקור לרמב"ם - מגדל עוז וכד').

ב. קושיית הרי"ף פרלא (עשין י"ט לרס"ג): לכאורה כל פרטי המצוה כלולים כבר במצוות אהבת הרע, ומדוע למנותן כמצוה בפני עצמה? (נתישבה שאלה זו לעיל עפ"י דברי הנצי"ב).

ג. מה מקור דברי הרמב"ם, המפרש מצות הליכה בדרכיו כהליכה בדרך המיצוע,

היא הדרך הבינונית?

כבר נתבאר לעיל ההבדל בין לשון הספרי במצוה זו, המדברת על מדות טובות,

לבין לשון הגמ' המדברת על מעשים טובים. מצות הליכה בדרכי המקום כוללת את

שני הדברים גם יחד. לפי זה יש לומר שבכל מעשה טוב שעושה אדם לחבירו, מלבד מה שמקיים בזה מצוה שבין אדם לחבירו, הרי שהוא מתדמה בזה להקב”ה ומקיים מצות ”והלכת בדרכיו”.

אולם בפירוט ההלכות בספר היד החזקה יש לחלק בין הדבקים, שהרי המעשים הטובים כלפי חבירו, מקומם יכירם בהלכות אהבת הרע, ואילו המדות הטובות מקומם יכירם בהלכות דעות.

ואמנם כך עשה הרמב”ם, שבהלכות דעות פרט רק את עניני המדות ובמקום אחר פרט את הנוגע למעשים טובים שבין אדם לחבירו, וכך הוא לשונו בהל’ אבל (פי”ד ה”א):

מצות עשה של דבריהם לבקר חולים ולנחם אבלים ולהוציא המת ולהכניס הכלה וללוות האורחים ולהתעסק בכל צרכי הקבורה לשאת על הכתף ולילך לפניו ולספוד ולחפור ולקבור וכן לשמח הכלה והחתן ולסעדם בכל צרכיהם ואלו הן גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור, אף על פי שכל מצוות אלו מדבריהם הרי הן בכלל ”ואהבת לרעך כמוך” כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אתה אותן לאחיך בתורה ובמצוות.

(אף בדברים אלו רבים הדקדוקים - עיין הרי”פ פרלא עשין י”ט ואכמ”ל). עיון נוסף ילמדנו שהחידוש המיוחד של מצות ”והלכת בדרכיו”, הוא המדות הטובות שאינן בכלל אהבת הרע¹. את המדות הטובות יש להגדיר כמצוות שבין אדם לעצמו (מהר”ל דרך חיים עמ’ ט’) ולפיכך קבע להם הרמב”ם מקום במצוה נפרדת ולא כללן עם מצות אהבת הרע.

לא נותר לנו אלא לברר מקורו של הרמב”ם למצות הליכה בדרך הבינונית². דומה, שמפתח חשוב לענין זה נמצא בספרו מורה נבוכים (ח”א פנ”ד) וזו לשונו שם:

דע כי רבן של חכמים משה רבינו ע”ה בקש שתי בקשות ובאה לו התשובה על שתי הבקשות... בקשתו ידיעת תאריו הוא אומר ”הודיעני נא את דרכיך ואדעך למען אמצא חן בעיניך” והתבונן במה

¹ עי’ השגות הרמב”ן בשורש ראשון (דף י”א ע”ב) שכתב לדעת בה”ג שהמצוה היא ללכת בדרכיו ולהלביש ערומים לקבור מתים וכו’ וכתב שבה”ג תפס לשון הגמ’ בסוטה והרמב”ם לשון ספרי. והוסיף ”כל אלו גמילות חסדים ובכלל ואהבת לרעך כמוך הם נכנסים”, ולכאורה קשה לבה”ג שמנה אותן בפני עצמן, ועל הרמב”ם לא יקשה כי תפס לשון הספרי במדות וזה אינו כלול באהבת הרע וכמ”ש.

² יש שרצו להביא כמקור לרמב”ם את התוספתא בחגיגה (פ”ב ה”ב): ”ארבע נכנסו לפרדס וכו’ ועוד משלו משל למה הדבר דומה, לאסטרטיה העוברת בין שני דרכים אחד של אור ואחד של שלג, הטה לכאן נכוה באור, הטה לכאן נכוה בשלג, מה עליו על האדם, להלך באמצע ובלבד שלא יהא נוטה לא לכאן ולא לכאן”, ואין זה אלא דמיון מילולי שאין מדובר שם על מדות האדם כי אם על לימוד מעשה מרכבה שהוא לימוד דק שרבים הציצו ונפגעו וצריך ללכת בזהירות, עיי”ש, והוא פשוט. עוד יקשה שהרמב”ם כתב שהנוטה מעט לטוב נקרא חסיד, וזה נסתר ממשל זה שכל פניה גוררת כויה.

שנכלל בלשון זה מן המופלאות, אומרו "הודיעני נא את דרכיך ואדעך", מלמד על היותו יתעלה נודע בתארו, שאם ידע הדרכים, ידעהו... והראיה שהדבר אשר הובטח בהשגתו הם פעליו יתעלה, שהרי הדבר שהודיעו הם תארים מעשיים בהחלט, רחום וחנון ארך אפים. הנה נתבאר כי הדרכים אשר בקש ידיעתן והודיעו אותן הם הפעולות הבאות מאתו יתעלה, וחכמים קוראים אותם מדות, ואומרים שלש עשרה מדות, ושם זה נאמר בשימושם על מדות בני אדם, ארבע מדות בנותני צדקה, ארבע מדות בהולכי לבית המדרש ואלה רבים... הנה נתבאר לך כי הדרכים והמדות דבר אחד והם הפעולות הבאות מאתו יתעלה בעולם...

נראה, שדקדק הרמב"ם בלשון חכמים: על שום מה קראו לתכונות הנפש בשם מדות?

הרי לך ראייה שתכונות הנפש דורשות מדידה ושקילה. חיזוק לדבר מצא הרמב"ם בגמרא סוטה (ה' ע"ב): "ואמר ר' יהושע בן לוי כל השם אורחותיו בעולם הזה זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה, שנאמר 'ושם דרך אראנו בישע אלוהים' אל תקרי 'ושם' אלא 'ושם'". וכן נאמר במשלי (ד', כ"ו): "פלא מעגל רגלך וכל דרכיך יכוננו". ועדיין יש לבעל הדין לבוא ולומר, כיצד מודדין? וכי מי אמר שדרך היושר והטוב נמצא דווקא באמצע בין שתי הקצוות? תשובת שאלה זו נמצאת במשנה באבות (פ"ה, ט', י') המובאת במורה נבוכים (הנזכר לעיל):

ארבע מידות באדם האומר שלי שליך שליך - זו מדה בינונית, ויש אומרים זו מדת סדום, שלי שליך שליך שלי - עם הארץ, שלי שליך שליך שליך - חסיד, שלי שלי שלי שלי - רשע. ארבע מדות בדעות, נוח לכעוס ונוח לרצות - יצא הפסדו בשכרו, קשה לכעוס וקשה לרצות - יצא שכרו בהפסדו, קשה לכעוס ונוח לרצות - חסיד, נוח לכעוס וקשה לרצות - רשע.

ופירש הרמב"ם בפיהמ"ש שם:

הנה נתבאר לך מלשון זה, כי חסיד הוא המוסיף במעשה הטוב, כלומר נוטה מעט לאחד משני הקצוות. וכן נתבאר לך כי רשע נקרא מי שיש בו מגרעת ממגרעות הנפש כלומר המתנהג בפעולותיו בקצה השני המוסיף כמו שביארנו בפרק הרביעי (בהקדמה). לפי שזה הרוצה שיהא לו ממונו וממון זולתו הוא בעל תאוה נקרא רשע. התבונן איך קרא את המתון אשר מתינותו מרובה עד שהוא קרוב לאי הרגשה - חסיד, וקרא לזה שיש בו מגרעת הכעס - רשע.

והמשיך עוד הרמב”ם לפרט שם את עקרונותיו בתורת המידות כדבריו ביד החזקה. הנה נתבאר לך מקורו של הרמב”ם באופן ברור ללא ספק.

את הפרק הראשון בהלכות דעות מסיים הרמב”ם בפסוק מבראשית (י”ח, י”ט): “כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה’ לעשות צדקה ומשפט למען הביא ה’ על אברהם את אשר דבר עליו”, “דרך ה’” - היא הדרך הבינונית אשר יש לשמור עליה.

ראוי לציין שבעל מדרש הגדול הביא את דברי הרמב”ם בהלכות דעות - על הפסוק הנ”ל כאילו הוא הבסיס להלכות אלו.

דומה כי דברים בגו. אם נדקדק בפסוקים נראה כי שלשה ביטויים נאמרו בהקשר למצות הליכה בדרך ה’. “והלכת בדרכיו”, “אחרי ה’ אלוהיכם תלכו”, “ושמרו דרך ה’”. על הראשון דרשו חז”ל “מה הוא רחום אף אתה היה רחום וכו’”. הודיענו השי”ת על ידי נביאיו את דרכיו והנהגתו כבריאה, וציוונו לילך בדרכים אלו. לא חיקוי למעשי ה’, כי אם התדמות לדרכי הנהגתו הכלליים, “והלכת בדרכיו”. על הפסוק השני דרשו חז”ל “מה הוא מלביש ערומים אף אתה הלבש ערומים”, נצטוונו ללכת אחר מעשיו של הקב”ה, ללכת אחריו במה שראינוהו בפועל עושה מעשה, חיקוי למעשיו - “אחרי ה’ אלוהיכם תלכו”. ועל השלישי דרש הרמב”ם את הדרך הבינונית שאנו חייבים ללכת בה. **שמירת** הדרך, באה במקום בו יש סכנה לסטייה, דרך האמצע העדינה זוקקת שמירה מרובה - “ושמרו דרך ה’”.

שיטת הרמב”ן

דרך מיוחדת כבש לו הרמב”ן במצוה זו. מקובלת עליו דרכו של הרמב”ם למנות “והלכת בדרכיו” כמצוה, אלא שהוא הוסיף מצוה בענין זה. בפירושו עה”ת (דברים י”ג, ה’) כתב הרמב”ן:

”אחרי ה’ אלוהיכם תלכו”, היא **מצוה** שנלך אחר עצתו וממנו לבדו נדרוש כל נעלם ונשאל כל עתיד... ובספרי: “אחרי ה’ אלוהיכם - זה הענין” והוא מה שפירשנו שנשמע לקול אותותיו ונלך אחרי עצתו.

כזכור, פירשה הגמרא (סוטה י”ד ע”א) אותה פסוק באופן אחר. הוקשה לגמרא “וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה והלא כבר נאמר ‘כי ה’ אלוהיך אש אוכלה’ אלא הלך אחר מדותיו של הקב”ה”. הספרי, מכח אותה קושיה, פירש “אחרי ה’ - אחרי הענין”, והרמב”ן הרחיב פירוש הספרי וקבעו כמצוה לדורות לילך אחר עצת ה’ על פי נביאיו. הרמב”ן הבין כי יש מחלוקת בין הספרי לבין הגמרא בסוטה בהבנת הפסוק, ופסק כספרי.

דומה כי מקור לרמב”ן בגמ’ (ברכות ס”א ע”א): “אמר רב נחמן מנוח עם הארץ היה, דכתיב ‘וילך מנוח אחרי אשתו’, מתקיף לה רב נחמן בר יצחק אלא מעתה גבי אלקנה דכתיב ‘וילך אלקנה אחרי אשתו’ וגבי אלישע דכתיב ‘ויקם וילך אחריה’ הכי

נמי אחריה ממש? אלא אחרי דבריה ואחרי **עצתה**, הכא נמי אחרי דבריה ואחרי **עצתה**. מכאן מקור לרמב"ן לפרש "אחרי ה' אלוהיכם תלכו - שנלך אחר **עצתו**". אם תמצי לומר, מחלוקת הספרי והגמרא היא כמחלוקת רב נחמן ורב נחמן בר יצחק, אם פירוש "אחרי" הוא כפשוטו או אחר העצה. ומה שכתב הרמב"ן "היא **מצוה** שנלך אחר עצתו **וממנו לבדו נדרוש כל נעלם**" כיון ללא ספק למצוה שמנה הוא בהוספתו למצוות עשה של הרמב"ם (מצוה ח') וזה לשונו:

שנצטוונו להיות לבבנו תמים עמו יתעלה והוא שנאמר (דברים י"ח): "תמים תהיה עם ה' אלוהיך", וענין הצוואה הזאת שנייחד לבבנו אליו לבדו יתברך, ושנאמין שהוא לבדו עושה כל, והוא היודע אמתת כל עתיד **וממנו לבדו נדרוש הבאות** מנביאיו או מאנשי חסידיו - רוצה לומר אורים ותומים³, ולא נדרוש מהוכרי שמים ולא מזולתם ולא נבטח שיבואו דבריהם על כל פנים, אבל אם נשמע דבר מהם נאמר הכל בידי שמים... והמצוה הזאת נצטווה אברהם אבינו כאשר בא לכרות לו ברית לתת לו זרע, אמר "התהלך לפני והיה תמים" (בראשית י"ז), כי מפני שהיה הוא ע"ה יסוד באמונה והחולק על הכשדים שהיו מייחסים הכוחות כולם לשמש ולירח ולכוכבים, והוא ראה שיש עליהם יוצר מנהיג, ציהוה עוד להתהלך לפניו ולהיות תמים עמו... ואולי חשב הרב (הרמב"ם) שהיא צוואה כוללת המצוות וללכת בדרכי תורה כענין "אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה'" ולכן לא הביא בחשבונו, והמתבאר מדברי רבותינו והנכון כפי מה שכתבנו.

שיטת היראים

בספר יראים סי' ת"ח:

ללכת בדרכי המקום - צוה הקב"ה את ישראל ללכת בדרכי המצוות דכתיב (דברים ח', ו') "ושמרת את מצוות ה' אלוהיך והלכת בדרכיו" ואף על פי שעל כל מצוה ומצוה נאמר עשה במקומה, הוסיף לך הכתוב עשה אחר לקבל שכר. ובסוטה דרשינן מיניה להיות רחום,

³ יש להעיר בדברי הרמב"ן: א. בהוספתו לספר המצוות בסוף מצוות לא תעשה מנה הרמב"ן (בדרך ספק) את המצוה לשאול באורים ותומים והביא את הגמ' ביומא (ע"ג ע"ב) אין נשאלים אלא לגדולים, ולא כל אחד יכול לשאול באורים ותומים ולפי זה דבריו כאן שנצטוונו כביכול לשאול באורים ותומים אינם בדיוק. ב. עי' רמב"ן בראשית י"ז, א', שכתב על הפס' "והיה תמים" - "מצוה אחרת" ופירוש שזו מצוה נוספת על "התהלך לפני", וכאן פירש שניהם כמצוה אחת. ג. על פי הסברנו ברמב"ן, אפשר להבין פירוש"י עה"ת דברים י"ג, ה' על הפסוק "ובו תדבקון" שכתב מה שדרשו חז"ל על "אחרי ה' תלכו". ונראה שהבין הדרשה שהיא מוסבת על הסיפא של הפסוק שהרי "אחרי ה'" - יש להבין אחר עצתו, ורק "ובו תדבקון" מלמדנו שהכוונה אחרת, והיא הליכה ודבקות ממש (והוא שיטת היראים ת"ז).

לבקר חולים, לנחם אבלים, להלביש ערומים שהם דרכי יוצרנו וכבר פירשתיו לעיל בעמוד חמישי בחייבי עשה.

מנה היראים את המצוה הכללית ללכת בדרך ה' ולשמור מצוותיו, ופרט לזה מנה בעמ' ד' (קנ"ג, קנ"ד) להלביש ערומים ולקבור מתים מן הפסוק "אחרי ה' אלוהיכם תלכו" על פי הגמ' בסוטה, וכן בעמ' ה' (רי"ט, ר"כ) לנחם אבלים ולבקר חולים על פי אותו מקור. ועי' בתועפות ראם.

ההליכה בדרכיו בראי האמונה והמחשבה

רמח"ל: תכלית הבריאה - ההתדמות לקב"ה

רמח"ל בדברו על תכלית הבריאה, מיחד מקום חשוב ל"התדמות לקב"ה". אין הוא מדבר על מצוה פרטית, מסוימת, הכלולה בהליכה בדרכיו, אלא מעמיד עיקר זה כיסוד עליו סובב העולם כולו. אלו דבריו (דרך ה' ח"א פ"ב - בתכלית הבריאה, פסקה ב'):

ואולם גזרה חכמתו, שלהיות הטוב שלם ראוי שיהיה הנהנה בו, בעל הטוב ההוא, פירוש - מי שיקנה הטוב בעצמו, ולא מי שיתלווה לו הטוב בדרך מקרה. **ותראה שזה נקרא קצת התדמות, בשיעור שאפשר, אל שלמותו יתברך שמו.** כי הנה הוא ית"ש, שלם בעצמו, ולא במקרה, אלא מצד אמיתת ענינו מוכרח בו השלמות, ומשוללים ממנו החסרונות בהכרח. ואולם זה אי אפשר שימצא בזולתו, שיהיה אמיתותו מכרחת לו השלמות ומעדרת ממנו החסרונות. **אך להתדמות לזה במקצת, צריך שלפחות יהיה הוא הקונה השלימות שאין אמיתת ענינו מכריח לו, ויהיה הוא מעדיר מעצמו החסרונות שהיו אפשריים בו.**

ועל כן גזר וסידר שיבראו עניני שלימות ועניני חסרון, ותברא בריה שיהיה בה האפשרות לשני הענינים בשוה, ויותנו לבריה אמצעיים שעל ידם תקנה לעצמה את השלמות ותעדיר ממנה את החסרונות **ואז יקרא שנתדמתה במה שהיה אפשר לה לבוראה**, ותהיה ראויה לידבק בו וליהנות בטובו.

ביאור דבריו: הקב"ה הוא שלימות מוחלטת נעדרת חסרון. על כן ככל שנתדמה לקב"ה, כן נהיה שלמים יותר. שלימותו יתברך איננה קנין חיצוני שבא לו במקרה. הוא עצמותו אמיתת מציאותו.

אף האדם, ככל ששלמותו תהיה חלק מעצמותו, עצם מעצמיו, כן יתדמה לקב"ה יותר, וממילא יושלם יותר. וכיצד תעשה שלימותו של אדם עצם מעצמיו? אין זאת אלא על ידי שיעמול ויתגעע על מנת להשיגה, על ידי שיקנה אותה במאמץ רב. חביב לו לאדם דבר שלו, מתשעה של חבירו, כי בשלו השקיע ויגע ועל כן זה חלק מעצמותו.

על כן, אומר רמח"ל, נברא העולם חסר, ונוצר האדם בעל בחירה, כדי שהאדם עצמו יבחר בטוב ויעמול על מנת להשיגו ולהפכו חלק מעצמותו בדומה לטובו יתברך שמו.

מהר"ל: ההתדמות לקב"ה, רק בחסד

המהר"ל בדברו על גמילות חסדים מבאר מדוע דווקא בחסד מתדמה האדם לבוראו ביותר, מה שאין כן בשאר המצוות שבתורה, וזו לשונו (על הגמ' בסוטה י"ד ע"א הנ"ל, נתיב גמילות חסדים פ"א):

ומה שעל ידי המידה הזאת בפרט אפשר להתדמות לבוראו, מפני שזאת המדה, היא מה שעושה האדם בעצמו. כי המשפט, לא שייך לומר שהוא הולך בדרכי ה' יתברך, כי ההולך הוא הולך מצד עצמו, ועושה מעצמו, מרצונו ומדעתו, וזה נקרא שהוא הולך בדרכי ה' יתברך, כאשר עושה דבר מדעתו, ואילו המשפט הוא מחויב לעשות משפט ולא נקרא זה שהולך בדרכי הקב"ה, רק כאשר הוא עושה חסד לפנים משורת הדין והוא עושה מדעתו ומרצונו בזה שייך שהולך בדרכי ה' יתברך. וכן הרחמים, כאשר יש עני ומרחם עליו ונותן צדקה, אין בכל זאת שיאמר שהולך בדרכי ה' יתברך, כי אם לא היה העני בצרה אפשר כי לא היה עושה. ולכך לא יאמר בזה שהולך בדרכי ה' יתברך רק כאשר עושה חסד, שהחסד הוא עושה מעצמו ואינו חייב בזה⁴, ולפיכך על ידי המדה הזאת נאמר עליו שהולך בדרכי ה' והולך אחריו... כלל הדבר במדה זאת יאמר שהולך אחר הקב"ה, כי מדה זאת היא מדת ה' יתברך, היא מדה עצמית, והאדם גם כן מדה זאת אליו מצד עצמו ולכך שייך לומר בזה שהולך האדם אחר השי"ת.

המהר"ל הולך אף הוא בדרכו של רמח"ל. הקב"ה שלימותו היא עצמית, הכל הוא עושה מרצונו ואין לו כל הכרח. האדם נקרא הולך בדרך ה', במעשים שבאים מרצונו ומדעתו בלא הכרח. בכל המצוות שחייב האדם בהן, אי אפשר לומר שהן נובעות מעצמותו, אף שנעשות בבחירה חפשית, מפני שהאדם צווה בהן, והוא חייב לעשותן. הציווי הוא המקור למצוה - "אשר קדשנו במצוותיו וצונו" (ע' עולת ראייה ח"א עמ' ח', תל"ד). בגמילות חסד, עושה האדם הכל מצד עצמו, בחפצו, ללא שום מועקה או הכרח, שהרי לא נצטווה בזה והכל הוא לפנים משורת הדין. לפיכך דווקא

⁴ יש להבין את דברי המהר"ל על פי הרמב"ם בהלכות אבל (פי"ד ה"א) שכתב שאין אלו מצוות חיוביות מן התורה אבל כל המקיימם מקיים מצות אהבת הרע. דברי המהר"ל מוכחים מהגמ' בשבת (קל"ג ע"ב): "תניא זה אלי ואנוהו, התנאה לפניו במצוות... אבא שאול אומר ואנוהו - הוי דומה לו, מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום". ובמהרש"א שם פירש שאבא שאול אינו חולק על ת"ק ושניהם דורשים להיות נאה, ת"ק במעשים ואבא שאול במדות. ולפי זה מוכן שגם "מה הוא רחום", הוא כענין התנאות במצוות שהוא אינו מעיקר המצוה אלא הידור, כעין לפנים משורת הדין.

במעשים אלו של גמילות חסד מתדמה האדם לבוראו ומקיים ”אחרי ה’ אלוהיכם תלכו”.

ר’ משה קורדוברו: ההתדמות לקב”ה, ביטוי לצלם אלוקים שבאדם
המקובל האלוהי ר’ משה קורדוברו (תלמיד ר”י קארו ור”ש אלקבץ) בנה את ספרו ”תומר דבורה” על יסוד ההתדמות לקב”ה ואלו הם תחילת דבריו בספרו:

האדם ראוי שיתדמה לקונו ואז יהיה בסוד הצורה העליונה צלם ודמות, שאילו ידומה בגופו ולא בפעולות הרי הוא מכזיב הצורה ויאמרו עליו צורה נאה ומעשים כעורים, שהרי עיקר הצלם והדמות העליון הן פעולותיו, ומה יועיל לו היותו כצורה העליונה, דמות תבנית אבריו, ובפעולותיו לא יתדמה לקונו. לפיכך ראוי שיתדמה אל פעולות הכתר שהן י”ג מדות של רחמים עליונות.

האדם בגופו, בצורתו, דומה לצורה העליונה ”כי בצלם אלוקים עשה את האדם”. את מעשיו ופעולותיו עליו לכוון לפי צלמו. מדותיו של הקב”ה, הן בעצם מדותיו של האדם בצלמו, ועליו לפעול לפיהן כדי לא להכזיב הצורה העליונה.

רמב”ם: ההתדמות לקב”ה במצות השמחה

ראוי לסיים דברים אלו בדברי הרמב”ם סוף הלכות מגילה (פ”ב הי”ז):

מוטב לאדם להרבות במתנות אביונים מלהרבות בסעודתו ובשלח מנות לרעיו. שאין שם שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים, שהמשמח לב האומללים האלו **דומה לשכינה** שנאמר ”להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים”⁵.

ובהלכות טומאת אוכלין (פט”ז הי”ב) כתב:

אף על פי שמותר לאכול אוכלין טמאין ולשתות משקין טמאים, חסידים הראשונים היו אוכלין חולין בטהרה ונוהרים מן הטומאות כולן כל ימיהם, והם הנקראים פרושים ודבר זה קדושה יתירה היא ודרך חסידות שיהיה נבדל אדם ופורש משאר העם ולא יגע בהם ולא יאכל וישתה עמם. שהפרישות מביאה לידי טהרת הגוף ממעשים הרעים וטהרת הגוף מביאה לידי קדושת הנפש מן הדעות הרעות וקדושת הנפש גורמת **להדמות בשכינה**, שנאמר ”והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ה’ מקדשכם”.

⁵ ע”ע מכתב מאליהו ח”א עמ’ 138 שקשר מצוה זו לענין קידוש ה’ ותפילה.